

УДК 378.013

Н. С. Калюжка
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
ДПУ імені Григорія Сковороди»

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті визначено вплив інноваційної компетентності на процес фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи, сутність понять «інноваційна компетентність учителя», «інноваційна педагогічна діяльність», «готовність до інноваційної педагогічної діяльності». Виокремлено етапи підготовки вчителя до інноваційної діяльності, закономірності процесу підготовки майбутнього вчителя-початківця до інноваційної діяльності та принципи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Матеріали статті можуть бути використані викладачами, студентами вищих навчальних закладів, працівниками освіти на курсах підвищення кваліфікації. Перспективи подальших наукових розвідок у напрямі дослідження вбачаємо в пошуці шляхів реалізації визначених закономірностей і принципів у сучасних педагогічних ВНЗ.

Ключові слова: *інноваційна компетентність учителя, інноваційна педагогічна діяльність, готовність до інноваційної педагогічної діяльності, майбутні вчителі початкової школи, етапи, закономірності, принципи інноваційної підготовки.*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів сучасної науково-методичної та навчально-методичної діяльності української вищої школи на її шляху до євроінтеграції та гармонізації національних і міжнародних освітніх стандартів у контексті Болонського процесу є розроблення, впровадження й удосконалення інноваційних методик підготовки спеціалістів на основі передового зарубіжного й вітчизняного досвіду [1, 18]. Орієнтація на світовий стандарт освіти в умовах приєднання української держави до Болонського процесу передбачає нові підходи до підготовки вчителів, зокрема й початкових класів і формування в них умінь, необхідних для творчої професійної діяльності. Творча праця професійних педагогів, що активізує інтелектуальні зусилля до пошуку нового, за сучасних умов набуває непересічної виховної й дидактичної цінності та посідає чільне місце в підготовці вихованців школи до життя в динамічному демократичному суспільстві. Особливо важливо забезпечити інноваційний характер педагогічної діяльності на початковому шкільному рівні, оскільки перші роки суспільного виховання й навчання дітей мають надзвичайно важливий вплив на подальший розвиток інтелекту, творчості, формування характеру, саморозвиток особистості тощо. У зв'язку з цим розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності є вельми актуальною.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомими в дослідженні теоретико-методологічних і технологічних засад формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи є результати

наукових пошуків Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, О. Савченко, В. Сухомлинського та інших педагогів. Сучасні наукові підходи до висвітлення окремих аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів знайшли відображення у працях Л. Філатової, Ю. Шаповал, О. Шапран. Водночас, однією з причин хибної підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності в сучасних педагогічних ВНЗ, на нашу думку, є недостатнє врахування закономірностей і принципів цього процесу.

Однак питання інноваційної компетентності як складової частини професійної компетентності вчителів початкової школи висвітлено в наукових роботах недостатньо. Саме в цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити вплив інноваційної компетентності на процес фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Для вирішення поставленої мети ми використовували **загальнонаукові методи**: а) теоретичні: класифікація з метою вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури; порівняння, систематизація та узагальнення матеріалів з метою здійснення аналізу стану проблеми; б) емпіричні: цілеспрямоване та систематичне спостереження за навчальною діяльністю студентів педагогічного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди».

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність, через свою надзвичайну складність, потребує особливої уваги під час підготовки до неї майбутнього фахівця. Звернення до компетентнісного підходу зумовлено тим, що саме компетентність є найважливішим показником професіоналізму, готовності людини до тієї чи іншої діяльності. Безперечні переваги компетентнісного підходу вже визнано в освітніх системах економічно розвинутих країн через той факт, що саме наявність компетентностей дає можливість особистості, зокрема майбутнього фахівця, практично оперувати здобутими знаннями, застосовувати їх упродовж життя та професійної діяльності.

Визначимо сутність поняття «інноваційна компетентність учителя». Сучасні вимоги початкової освіти вимагають інноваційних підходів до здійснення навчально-виховного процесу в початкових класах. У зв'язку з цим надзвичайно важливого значення набуває інноваційна педагогічна діяльність учителя, яка спрямована на оновлення системи освіти. І. Дичківська вважає, що «інноваційна педагогічна діяльність – заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, орієнтована на зміну й розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики» [3, 248].

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у майбутнього педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами й засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії. Саме рефлексія (від лат. reflexio – звернення назад, відображення) – пізнання й аналіз педагогом та іншими учасниками навчально-виховного процесу інновацій, явищ власної свідомості й діяльності, тобто погляд на власну думку і дію ніби збоку (А. Хуторський) є необхідним компонентом інноваційної діяльності.

Зауважимо, що рефлексивний учитель – це педагог, який думає, аналізує, проектує, моделює; це вчитель-дослідник. Цінність рефлексії в інноваційній діяльності полягає в тому, що вона провокує дію, орієнтована на неї, є соціально й особистісно спрямованою.

Щодо послідовності підготовки вчителя до інноваційної діяльності виокремлюються такі етапи.

Перший етап – розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога, формування у студентів здатності виявляти, формулювати, аналізувати й розв'язувати творчі педагогічні завдання, а також оволодіння загальною технологією творчого пошуку: самостійне перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію, бачення проблеми у знайомій ситуації, нової функції об'єкта, визначення його структури, знаходження альтернативи вирішення, комбінування сформованих способів діяльності з новими в руслі окресленої проблеми, розвиток критичного мислення.

Другий етап – оволодіння основами методології наукового пізнання, педагогічного дослідження, вступ до інноваційної практики. При цьому студенти ознайомлюються з соціально-науковими передумовами виникнення інноваційної педагогіки, її основними поняттями, творчо інтерпретують альтернативні підходи до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, вивчають основні джерела розвитку альтернативної школи, характеризують різні типи інноваційних навчальних закладів тощо.

Третій етап – освоєння технологій інноваційної діяльності: ознайомлення з методикою складання авторської програми, етапами експериментальної роботи в школі, залучення до створення авторської програми, аналіз та прогнозування подальшого розвитку нововведень, труднощів їх запровадження.

Четвертий етап – практична робота на експериментальному майданчику щодо впровадження інновацій у педагогічний процес початкової школи, здійснення корекції, відслідковування результатів експерименту, самоаналіз професійної діяльності. Зауважимо, що саме на цьому етапі формується інноваційна позиція вчителя-початківця як система його поглядів і установок щодо нововведень. При цьому головним чинником інноваційної підготовки майбутнього вчителя початкових класів

є розвиток його індивідуального стилю діяльності, оскільки «присвоєння» нововведень відбувається на індивідуально-особистісному рівні [7, с. 3–8].

Багато проблем, що постають перед учителями початкової школи, які працюють в інноваційному режимі, пов'язані з низькою інноваційною компетентністю.

За визначенням І. Дичківської, «інноваційна компетентність педагога – це система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми [3, с. 278]». Такий підхід, на нашу думку, зводить інноваційну компетентність учителя до репродуктивного рівня, обмежуючи творчий характер інноваційної професійної діяльності.

Ми вважаємо, що інноваційна компетентність учителя – це система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення.

Порівняльний аналіз змісту понять «готовність до інноваційної професійної діяльності» та «інноваційна компетентність» дає підстави визнати їх спорідненість, певну тотожність, тому вважаємо правомірним визначити мету підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності: формування інноваційної компетентності фахівця.

Беручи до уваги результати дослідження І. Гавриш [2], ми виокремили визначальні, на нашу думку, закономірності процесу підготовки майбутнього вчителя-початківця до інноваційної діяльності.

Перша закономірність: ефективність підготовки студентів педагогічного ВНЗ до інноваційної діяльності визначається її спрямованістю на підготовку майбутніх учителів до розв'язання завдань модернізації системи початкової освіти України відповідно до цивілізаційних і національних тенденцій її розвитку.

Цій закономірності відповідають принципи формаційного та цивілізаційного підходів у педагогічній освіті взагалі та в підготовці майбутніх учителів початкового навчання до інноваційної діяльності зокрема.

Сутність формаційного підходу в педагогічній освіті полягає в розгляді економічних, політичних і соціокультурних детермінант як системоутворювальних чинників усіх процесів, що відбуваються в педагогічній освіті. За такого підходу конструювання процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності здійснюється з урахуванням особливостей розвитку нашої країни на сучасному етапі, що зумовлено розбудовою в Україні незалежної правової держави з ринковою економікою.

Друга закономірність: ефективність підготовки студентів педагогічного ВНЗ до інноваційної діяльності визначається повнотою

реалізації її змістових, функціональних і структурних зв'язків із іншими складниками професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Цій закономірності відповідає принцип органічної єдності загального, особливого й індивідуального в підготовці майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. Згідно з цим принципом підготовка майбутніх учителів початкової школи до інноваційної діяльності розглядається як цілісна система, що будується на єдності загального, особливого й індивідуального.

Третя закономірність: ефективність підготовки студентів педагогічного ВНЗ визначається ступенем її відповідності об'єктивним закономірностям професійної підготовки фахівців.

Цій закономірності відповідають принципи особистісно-діяльнісного підходу, до яких, за результатами наукових досліджень О. Пехоти [4], О. Савченко [5] та ін., слід віднести принципи суб'єктності учасників навчально-виховного процесу, гуманізації та гуманітаризації педагогічної освіти, співпраці та співтворчості викладачів і студентів, індивідуалізації навчання, створення ситуації вибору та відповідальності, діагностичної основи здійснення фахової підготовки майбутнього вчителя.

Діяльнісний підхід диктує такі важливі, щодо нашого дослідження, принципи, як: 1) принцип єдності свідомості та діяльності; 2) принцип поетапного освоєння діяльності; 3) принцип інтеріоризації-екстеріоризації.

Згідно з першим принципом, саме діяльність обумовлює формування в людини всіх психічних процесів і свідомості, а вони, як регулятори діяльності, є умовою її подальшого вдосконалення. Залучення суб'єкта до діяльності приводить до об'єднання численних і різних за складністю компонентів у функціональну психологічну систему діяльності. При цьому під впливом вимог діяльності індивідуальні якості розвиваються, набуваючи рис оперативності та пристосованості до цих вимог.

Досвід інноваційної професійно-педагогічної діяльності може бути засвоєний майбутнім учителем тільки за умов його участі в процесі створення й упровадження нововведень.

Принцип поетапного освоєння професійної діяльності передбачає поетапне формування готовності до професійної діяльності відповідно до закономірностей її системогенезу, тобто процесу її становлення й розвитку.

Принцип інтеріоризації-екстеріоризації характеризує механізм засвоєння особистістю суспільно-історичного досвіду, що дає можливість простежити засвоєння особистістю досвіду творчої діяльності. Зважаючи на сучасні дослідження (А. Ковальов, В. Сластьонін та ін.), у підготовці майбутнього вчителя до інноваційної діяльності доцільним є виокремлення таких чотирьох етапів: 1-й етап – копіювання, 2-й етап – творче наслідування, 3-й етап – наслідувальна творчість, 4-й етап – дійсна творчість [6, 68–69].

Четверта закономірність: ефективність підготовки студентів педагогічного ВНЗ до інноваційної діяльності визначається ступенем її відповідності структурі та змісту інноваційної професійної діяльності вчителів.

Означена закономірність зумовлює дотримання таких принципів, як: принцип відповідності змісту інноваційної підготовки майбутнього фахівця загальній структурі інноваційної педагогічної діяльності та принцип функціональної повноти змісту інноваційної освіти майбутніх учителів.

Сутність принципу відповідності змісту інноваційної підготовки майбутнього фахівця загальній структурі інноваційної педагогічної діяльності полягає в тому, що підготовка майбутнього вчителя до означеної діяльності має бути цілісною, відображаючи у своєму логічному розгортанні зміст і структуру останньої.

Реалізація цього принципу, як зазначає І. Гавриш, є можливою за умови його здійснення на основі знаково-контекстного підходу, сутність якого полягає в тому, що підготовка майбутнього вчителя до інноваційної професійної діяльності організовується так, щоб відтворити зміст і структуру останньої [2, 70].

Принцип функціональної повноти компонентів освіти є частковим випадком більш загального принципу функціональної повноти компонентів системи, згідно з яким будь-яка система, зокрема педагогічна, не може ефективно функціонувати або функціонувати взагалі, якщо набір її елементів не є функціонально повним.

Отже, змістовий компонент будь-якої педагогічної системи має містити достатню кількість структурних елементів для досягнення всіх цілей її функціонування.

П'ята закономірність: ефективність підготовки студентів педагогічного ВНЗ до інноваційної діяльності визначається ступенем відповідності його змісту, форм і методів рівню розвитку комплексу наук про людину та визначається ступенем інтеграції знань, що стосуються питань формування інноваційної компетентності майбутнього вчителя.

Ця закономірність зумовлює принципи науковості та діалектичного монізму.

Принцип науковості є добре відомим загальнодидактичним принципом, тому зупинятися детально на розкритті його сутності не будемо, а звернемося відразу до принципу діалектичного монізму. За цим принципом є необхідною організація підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності на засадах інтернаукового підходу, тобто передбачається врахування основних положень філософії освіти, загальної інноватики, комплексу наук про творчість, загальної психології, загальної аксіології, педагогічного менеджменту тощо, що стосуються проблем педагогічної інноватики.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Успішність підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності залежить від правильно обраних методологічних підходів до розробки технології, її впровадження в педагогічну практику. В основу розв'язання проблеми формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи слід покласти філософські, психолого-педагогічні ідеї та положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів навколишнього світу, про особистість як суб'єкта діяльності та взаємин, про системний підхід як загальний принцип науки, про компетентнісний підхід як провідний принцип професійної підготовки фахівців, а також наукові теорії про розвиток особистості в діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок у напрямі дослідження вбачаємо в пошуці шляхів реалізації визначених закономірностей і принципів у сучасних педагогічних ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. В. Освітні інновації у контексті євроінтеграційних процесів / Н. В. Артикуца // Вища освіта України. Темат. вип. : Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору : моніторинг якості освіти / АПН України, Ін-т вищої освіти ; [відп. ред. вип. Маноха І. П.]. – [К. : Гнозис], 2007. – Дод. 3, (т. 5). – С. 15–23.
2. Гавриш І. В. Закономірності та принципи процесу формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності / І. В. Гавриш // Дійсність та перспективи розвитку сучасної освіти України : зб. наук. пр. – Х. : Стиль – Іздат, 2005. – С. 61–74.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Пехота О. М. Особистісне орієнтоване навчання : підготовка вчителя / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2006. – 272 с.
5. Савченко О. Я. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти / О. Я. Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Випуск 12. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Т. 1. – 2006. – С. 22–36.
6. Слостенін В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Слостенін, Л. С. Подымова. – М. : ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 308 с.
7. Слободчиков В. И. Выявление и категориальный анализ нормативной структуры индивидуальной деятельности / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 3–18.

РЕЗЮМЕ

Калюжка Н. С. Закономерности и принципы формирования инновационной компетентности будущих учителей начальной школы.

В статье определено влияние инновационной компетентности на процесс профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы, сущность понятий «инновационная компетентность учителя», «инновационная педагогическая деятельность», «готовность к инновационной педагогической деятельности». Выделены этапы подготовки учителя к инновационной деятельности, закономерности процесса подготовки будущего учителя начальной школы к инновационной деятельности и принципы формирования инновационной компетентности будущих

учителей начальной школы. Материалы статьи могут быть использованы преподавателями, студентами высших учебных заведений, работниками образования на курсах повышения квалификации. Перспективы дальнейших научных поисков в направлении исследования видим в поиске путей реализации определенных закономерностей и принципов в современных педагогических ВУЗах.

Ключевые слова: инновационная компетентность учителя, инновационная педагогическая деятельность, готовность к инновационной педагогической деятельности, будущие учителя начальной школы, этапы, закономерности, принципы инновационной подготовки.

SUMMARY

Kalyuzhka N. Laws and principles of innovation competence of future primary school teachers.

The article defines the effect of innovative competence on the process of professional training of future primary school teachers, the essence of the concepts «innovative competence of teachers», «innovative pedagogical activity», «readiness for innovative pedagogical activity».

The author used following methods of research: general research methods: a) theoretical: classification with the purpose of studying and analysis of psychological and pedagogical literature; comparison, systematization and generalization of materials with the purpose of analysis of problems; b) empirical: focused and systematic observation of learning activity of students.

Stages in the preparation of teachers for innovative activity, the patterns of the process of training future primary school teachers for innovative activity are characterized: efficiency of preparation of students of pedagogical higher education institutions to innovative activity is determined by its focus on the training of future teachers to the solution of the problems of modernization of the system of primary education of Ukraine according to national and civilizational trends of its development; the effectiveness of training of students of the pedagogical higher education institutions to innovative activity is determined by the completeness of the implementation of its substantial, structural and functional relations with other components of professional-pedagogical training of future teachers; efficiency of preparation of future teachers is determined by the degree of its conformity to objective laws of professional training; the effectiveness of training of students of pedagogical higher education institutions to innovative activity is determined by the extent of its compliance with the structure and content of innovative professional activity of teachers; the effectiveness of training of students of pedagogical higher education institutions to innovative activity is determined by the degree of conformity of its content, forms and methods to the level of development of the complex of Sciences about the person and is determined by the degree of integration of knowledge relating to the issues of formation of innovative competence of future teachers and principles of formation of innovative competence of future primary school teachers.

The article can be used by teachers, students of higher education institutions, educators on courses. Prospects of further research in the area of research are seen in the search of ways of realization of certain laws and principles in modern pedagogical universities.

Key words: innovative competence of a teacher, innovative teaching, commitment to innovative pedagogical practices, future teachers of primary school, stages, laws, principles innovative training.